

Szabadon, mint a vadvirág..., avagy egy „kép-író” vallomásai

(A 70 éves Göncz János köszöntése)

I.

Göncz János képeit a legjobb értelemben vett „naiv” jelzővel kell illetnünk. A „naiv” minősítés és a festő „őstehetségként” való emlegetése Szlovéniában is, Magyarországon is egy kissé pejor-

ratív mellézköngét kapott. A század elején ugyanis, amikor feltűntek az első ilyen jellegű alkotók és alkotások, az akadémizmus szellemében nevelkedett festők tudomást sem kívántak róluk venni. Később azonban némileg változott a helyzet, s főleg a délszláv térségben, s a műfaj, elsősorban a hlebinjei iskolateremtők Hegedušič, Mraz és természetesen Generaliček, Josip és Ivan jóvoltából, hamarosan világhírnevet szerzett magának. Azóta ezek az autodidakta, iskolát nem végzett, az akadémikus festőművészettől magukat szándékosan is távontartó alkotók olyan festői produkciókat hoztak létre, melyek a XX. századi festészet szer- ves részét képezik.

A naiv festészet kialakulása szorosan összefügg a népművészet feltételeinek felbomlásával és a modern művészet kialakulásával. Naiv alkotásokat elsőként Paul Signac és Georges Seurat állított ki, még a múlt század 60-as éveiben. Ez a sajátos festészeti képződmény már a kezdetekkor is erősen népi-plebejus jellegű, nem csak témaválasztásában, hanem a művésznek a társadalmi tevékenysége és szerepvállalása szempontjából is; a

Göncz János: Csikász a vízparton - olaj, vászon

művész nem válik „hivatásossá”, hanem továbbra is megmarad eredeti foglalkozásánál (ami a legtöbb esetben fizikai munkát jelent), festői tevékenysége pedig általában csak műkedvelő, „vasárnap esti festészet”.

A naiv művészet magyarországi felfedezése a századforduló (20. század), illetőleg a 20-as és 30-as évekbeli kezdetek után valójában az ötvenes években kezdődött el. Hogy a korai próbálkozások milyen, e művészeti ág képviselőinek egzisztenciális vonatkozásait is érintő problémákat vetettek fel, s magának az „őstehetség” kifejezéshez milyen melléközöngék tapadtak, ahhoz elég Tamási Áronnak és Németh Lászlónak 1934-ben közzétett cikkeiből idézni: „Az egyszerű festő, aki népi mivolta ellenére is művészi és befejezett képet fest, nem csodabogár, hanem természetes megnyilatkozása egy népnek, amely festőtehetségeivel és írótehetségeivel együtt várta és még mindig várja az időt, az ő idejét.” 2.) (Bánszky 1984), „Soknak az egész élete, egész ereje éppen csak arra volt jó, hogy nekirugaszkodjék. A gyengébb őstehetség kitépi magát környezetéből, egy bizonyos határnál megakad, ott lézeng az elhagyott világ és a meg nem hódított között, és hazátlan lesz, nyugtalan, sérelmeiben boldogtalan...”. Göncz János „művészsorsa” azokéval rokon, akiknek indulása egybeesik a „második gyermekkorral”, más szóval úgy őrzi meg a gyermeki látás tiszta naivitását, hogy benne az ifjúság álmainak felnőtt-, illetőleg öregkori beteljesülését kell látnunk.

Talán ezért volt oly fájdalmas számára az, hogy végső, Németországból való hazatelepítése előtt, a lendvai várgaléria nem adott helyet képeinek, mondván, ott csak „akadémiai” festőművészek állíthatnak ki. Miközben Nyugaton már a 70-es években rangos kiállítócsarnokok fogadták ezeket a festőket, iskolák alakultak, s a naivak művei pedig árban gyakran az akadémizmus által istenített képzőművészeti alkotásoknál jóval magasabb áron keltek el. Ezért érezte sértőnek, lebecsülőnek az „amatőr” jelzőt, mint ahogy kezdetben a naivnak is volt a szláv nyelvekben pejoratív melléközöngéje.

Mielőtt rátérnénk a 70 éves, muravidéki Göncz János életművének, festői módszerének részletesebb ismertetésére - bár saját vallomása szerint: neki nem voltak mesterei, mindent „magától” tapasztalt ki a festészetben - a helyét a naiv realisták között lehetne kijelölni.

Göncz János 1934-ben született Hídvé-

gen. Már gyermekkorában elkezdett festeni. A polgári iskolát Lendván végezte, itt is érettségizett, majd kitanulta a szerszámkészítő szakmát. 1968 óta Németország különböző városaiban vendégmunkásként dolgozott, majd 1973-tól nyugdíjazásáig Denkendorf lett második, választott otthona. Ma is tartó festői pályájának tudatosan vállalt és választott szakasza éppen ezekre az évekre tehető. Akkorra, amikor a szülőföld »messzeringó világa« már térben és időben is távolodni kezdett a festői lélektől, amikor a távoli szülővidék egy-egy felejthetetlen emlék és arc jóvoltából fel-felsajog.

Göncz János képeiről, terveiről és munkásságáról idehaza elvétele jelent csak meg néhány rövidebb írás, híradás. A kivételnek számító 1976-os lendvai amatőr képzőművészekkel való közös bemutatkozása óta jobbára csak csoportos németországi bemutatkozások alkalmával volt módja a festőnek időközben felgyülemlett anyagát a közönség elé tárnia. Első itthoni önálló kiállítását így szimbolikusan is Göncz János művészeti hazatérésének lehet tekinteni.

Göncz János naiv festő - autodidakta. Ezért képeinek elbírálása is másfajta mércét követel. Azok közé, az önmagukkal szemben is szigorú, némi konokossággal is megvert alkotók közé sorolható, akik művészeti célul azt tűzték maguk elé: ahogy a múzeumok őrzik a régi tárgyakat, úgy szeretnék megőrizni a jövőnek a régiek szokásait, a falusi élet eseményeinek „képi mását”. A hetvenes évektől kezdődően e művészeti szándék megvalósításán dolgozik. Ekkor készültek azok a képei, amelyek dokumentáló és értékőrző jellegük miatt, a hagyományőrzés és a néprajzi vonatkozások tekintetében is a kiterjedt festői pálya legkiemelkedőbb darabjainak számítanak.

A falusi ember számára oly ismerős tájak, szituációk, vagy nagyon is mindennapi események és hátterek jelennek meg a festő képein. A kompozíció szinte minden részlete megtelik figurákkal, étellel (például a gólyavárás, vagy a „kihajtás” stb. jelenete). A létezés boldog pillanatai ezek, egy mára már letűnt és ellentmondásoktól mentes világ (boldog békeidő?) lenyomatai. Más képein a hagyományos paraszti életmód egy-egy nem mindennapi foglalatossága, a közös munkát igénylő, de közösségi életmódot is tükröző szociológiai vonatkoztatások is feltűnnek (a kásátérés, fűrészelés „hosszába”, a Lendva-hegyi szőlővel kapcsolatos jelenetek stb.) Zsánerképein jellegzetes, kissé leegyszerűsítő megformálással (pl. a kártyázók), de

már a figurák külső és belső hitelességéről árulkodó portréfestéssel is találkozunk.

Az említett témák mellett szükségszerűen jelenik meg nagyobb méretű képein, a hetvenes években a fejlett Nyugat országában már javában zajló, az ökológiai problémákra figyelmeztető mozgalmak hatására, a környezetszennyezéssel és a természetvédelemmel kapcsolatos mondanivaló. Ezek közül a képei közül is kiemelkedik a *A természet visszaút* című alkotása, mellyel 1993-ban rangos mezőnyben a stuttgarti művészeti társulat első díját érdemelte ki. E képéről a *Kelepelő* című gyermeklapban így nyilatkozott: „Elképzeltem, mi lenne, ha a sok eldobott szemetet a madarak visszahordanák, és a fejünkre szórják. Bizonyára mi sem örülnénk neki”. Hasonló, apokaliptikus témát dolgoz fel a *Szemétkölyök* is, amelyben az emberek és az állatok mellett bibliai szörnyek is megjelennek. Ez már maga a pokol. Itt már vége mindennek, itt már mindent belepett a kosz, a mocskok.

Az előbbi ellentmondásos téma feloldását, ellenpontozását találjuk az utóbbi két év festői termésében. Újra visszatér a falusi idill, de már derűsebb, néhol nagyon is erős kontraszttal (például a Lendvát és Újtamás egykori világát felidéző téli képeken), harsány színekkel, melyek Göncz János festői felfogásától és lelki alkatától eddig sem voltak idegenek, mégis egy új törekvés hordozóját kell benne látnunk. A legújabb alkotások, betlehemes készítése, a zsuppos fedelű hetési, falusi udvarnak fából, farostból való megépítése, az eredeti szerszámokkal (pl. talicska, taliga, eke, borona stb.), valamint a korabeli képes levelezőlapokról „átmentett” városrészek (pl. A lendvai vár, utcaszínek), ismerős panorámák is arra utalnak,

Göncz János: Fonás - olaj, vászon - 1987

hogy már nem emlékképeket fest, nem is emlékezetből. Hogy a „naiv-ság” csak a harsány, némely esetben visszatetsző színekben (zöld és lila felhők) van jelen nála. Ez azonban – reményeink szerint – talán nem jelenti, hogy eltávolodott volna a régi elképzeléstől, kidolgozott, senkihez nem hasonlítható festői nyelvezetétől.

II.

Amikor Göncz János a 90-es évek elején már jó nevű festőnek számított a németországi Denkendorfban, még sejtelmünk sem volt arról, hogy néhány évvel később egy új szerepkörben is leteszi névjegyét. Festészetének kibontakozása, mely már eddig is inkább a képíróéhoz hasonlított, s így homlokegyenest különbözött a ma divatos festői-művészi program, arspoetica bármelyikétől, saját belső fejlődésének következménye. A továbbiakban megkíséreljük a szülőföldjéhez ezer szállal kötődő alkotó művészi és emberi hitvallásának alapjait bemutatni.

Első gyűjteményes hazai kiállítását a lendvai várgalériában elismerő értékelések fogadták. Az akkor kiállított képek azóta ismertté váltak Szlovéniában és Magyarországon is; nemcsak Zala és Vas megyébe, de a magyar fővárosba, Budapestre is eljutottak. A néprajzi hitelességű, mikrorealista részletezéssel megfestett alkotások, a falu életének hihetetlen aprólékossággal és pontossággal történő ábrázolása, akkor még úgy tűnt, nem egyebek, mint egy jó megfigyelőképességgel rendelkező autodidakta festő „naiv” vallomásai. Azóta tudjuk, sokkal több ennél. Egy mélyen érző és érzékeny ember munkái, olyané, aki nem csupán kesereg az értékek pusztulása felett, hanem men-

Göncz János: Mozsár - olaj, vászon - 1998

teni is kívánja, ami még menthető. Olyané, akit a közelmúlt, gyermek- és ifjúkorának, a nem is olyan távoli múltnak pusztuló emlékei mélységesen megrendítenek, azért úgy dönt, farost lemezre, vászonra másolja át, hogy az utókor számára fennmaradjanak. S mit ad Isten! Ő lett az első „képírónk” a szó legnemesebb értelmében.

A lendvai várban időközben szép néprajzi gyűjtemény gyűlt össze a Hetésből. Sajnos azonban ma sincs olyan állapotban, hogy a nagyközönség elé lehetne tárni. Göncz János képein ez a rendszerezés is megtörtént, s mellesleg szállítható formában. Minden jelentősebb munkamód, alkalom, az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó esemény, aratások, cséplések, szüretök és a szőlőműveléshez kapcsolódó események (pl. hordó mosás, hegyre járás gyalog, karókészítés stb.), falusi életképek, idilli jelenetek a boldog békeidők ígézetével. Ezért jelenik meg szinte minden figurájának az arcán ez a fajta mélabú, mely visszatükrözi az *elsüllyedt világ* felett érzett fájdalomát. A legfájdóbb persze az, hogy nem csak a kásatoró mozsár tompa ütése, a hosszába fűrészelés monoton zaja, vagy a „négyesben-hatosban” történő, kézi cséphadaróval való cséplés gépet meghazudtoló mechanikája, koppanásai tűntek el a falu zajai közül, hanem a munka közben felcsendülő nóta, a kacaj a jókedv, egyszóval az éltető hagyomány is. A közösségteremtésnek olyan formái szűntek meg egy-egy hajdan jól ismert munkamód megszűnésével, amelyek már soha vissza nem hozhatók. Az emberi közösségek, melynek alapsejtje a család, azóta széthullóban vannak. Régen három-négy generáció is elfért egy sárból, vályogból készített kis falusi házban, ma egy is nehezen a tágas lakásban, családi házban.

A Gyermekorom faluja című kötet, mely erről a letűnt világról ad beszámolót, rendhagyó a szlovéniai magyar irodalomban. Rendhagyó, mert eddig ilyenre még nem volt példa vidékünkön. Így lép elő a képíró íróvá, aki nem csak arra vállalkozik, hogy rendkívül jó megfigyelőképessége és emlékezőképessége révén megfesse a már nem létezőt, hanem történetet, használati utasítást is fűz képeihez. A „kifinomított” szövegekhez szokott olvasónak lehet, hogy csalódás lesz a könyv. Nem is nekik készült elsősorban. Az viszont nagy élvezettel fogja majd kezébe, aki a hiteles mesélést, az anekdotázó modort szereti, az itt-ott felbukkanó paraszti furfangot és jókedvet.

Bellon Tibor, a nemrég elhunyt kiváló szegedi néprajzkutató írja a könyv előszavában: “Németországban a szülőföld jött el hozzá a festményekkel. Megidézte gyermekkorát, az otthon levegője áradt a képekből. Megnyugtatta, otthonossá tette az idegen környezetet is. A képekkel megteremtette, otthonossá tette a gyermekkori világot. De a szülőföldtől, a falutól sohasem szakadt el, nem is akart elszakadni... Az írott sorokból (azonban) kicseng a múlt szépsége iránti nosztalgia, az elveszett gyerekkor színes világa, szemben a jelen korántsem mindig biztató ígéretével.”

“Évről évre fogynak az erdők. A kivágásra ítélt fák egyre fiatalabbak. Ha így megy tovább, a nagy feketeerdő is elfogy idő előtt. Kicsit ésszerűbben, takarékosabban kellene bánni ezzel a kincsünkkel. Mert, ha nem lesz fa, akkor nem lesz ember sem a földön.” – hangzik az író-festő, festő-író egyik figyelmeztetése. De ilyent és ehhez hasonlót más-más vonatkozásban (pl. a család felbomlása kapcsán stb.) is találunk a könyv oldalain. És persze a szövegmagyarázatok mellett a képek is hordoznak „némi” jelentéstöbbletet. Magyarázzák azt a tömény szépséget és idillt, amely Göncz János ecsetje nyomán feltárul. Mindig azzal az alázattal és teljességigénnyel, túlfűtött szeretettel (már-már szerelemmel), mellyel a legnagyobbak képesek az oly sokszor megénekelte, de soha ki nem fogyó, általuk egyetlennek hitt tárgyhöz közelíteni.

Felhasznált irodalom:

Dimitrijevič, Kosta, én.: Naiva u Jugoslaviji, Beogradski izdavčki-grafički zavod.

Bászky Pál, 1984: A naiv művészet Magyarországon, Képzőművészeti Kiadó, Bp.

Préc István, 1996: Látogatóban Pataki Ferenc naiv festőnél, Szabad Hét Nap, szept.2.